

KAVRAM VE TANIMLAR

ASR-I SAÂDET AREFESİNDE İSLAMİ EDEBİYATA BASAMAK OLAN ARAP EDEBİYATI

Yrd.Doç.Dr.Ahmet Turan ARSLAN

1949 doğumlu. İst. İmam-Hatip Lisesi'nden (1971) ve İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nden (1975) de mezun oldu. İstanbul Sefaköy Lisesi Din Bil. ve Ahlak Dersi öğretmenliği yaptı (1975-1977). 1983'te "İmam Birgivi ve Arapça Tedrisatındaki Yeri" adlı teziyle doktor, 1984'de Yrd.Doç. oldu. Halen M.Ü. İlahiyat Fakültesinde Arap Dili Bilim Dalı Başkanı olarak öğretim görevine devam etmektedir.

Arap Edebiyatı tarihi iki devre hâlinde incelenir; biri İslâm'dan önce, diğeri İslâm'dan sonra.. İslâmiyet'ten evvelki devri de ikiye ayrılmıştır:

a) Câhiliyet-i Ūlâ (İlk Câhiliye)

b) Câhiliyet-i sâniye (İkinci cahiliye)

Câhiliyet-i sâniye yaklaşık olarak mîlâdî beşinci asrın başlarından İslâm'ın ortaya çıkışına kadar olan devreye denir. Ondan önceki zamanlar ve Kur'an-ı Kerim'de de yer alan bir ifâde ile, "el-Câhiliyyetu'l-Ūlâ" diye bilinir.

İslâm öncesi devirlere "Câhiliye" adının verilmesi iki sebebe dayandırılır:

1. Okuma- yazma bilmemenin yaygın oluşu (el-ümmiyye),

2. Putperestliğin revaç bulması. (el-Veseniyye)

Allah'ın bir olduğuna inanma esası (tevhîd) üzerine kurulan İslâm'ın insanlara benimsetilmesi için, eski devrin, şirkin ve kapıklığın nefret edilen bir tabirle anılması hikmetin icâbı idi..

Târîhî vesikaların azlığı sebebiyle câhiliyet-i ūlâ hakkındaki bilgilerimiz pek azdır. Ancak Câhiliyet-i Sâniye denilen devrin edebiyatında görülen tekâmüle bakılacak olursa Arap medeniyetinin uzak bir mâzisi olduğu tahmin edilebilir (4)

Araplar **Sâmî** irka mensuptur. Bütün Arap kabileleri aralarında lehçe farkı bulunsa da - **Arapça** konuşuyorlardı. Arap yarımadasının sakinleri olan bu insanlar **bedevîler** (göçebeler) ve **hadarîler** (yerleşik hayat sürenler) olmak üzere ikiye ayrılır. Bedevîler hayvancılıkla uğraşır, harbi sever, devamlı birbirleri üzerine yağma ve baskınlar yapar ve mallarını yağma ederlerdi. Yerleşik hayata geçenler ise şehirlerde otururlar, ziraat ve ticâretle uğraşırlardı. Bu yolla maddî bakımdan iyi bir duruma gelmişlerdi.

Araplarda aile müessesesi güçlü idi. Erkek babasının nesebiyle övündüğü gibi annesinin nesebiyle de övünürdü. Evlilikte nikâh esas olmakla birlikte nikah dışı birleşmeler de görülür olmuştu. Evlilik yaşına gelmiş te evlenmemiş genç kız veya genç bir dul nâdir bulunurdu. Erkek olsun kız olsun şefkat gören çocuklar zamanla bu muameleyi göremez oldu. Cehâlet bulutları ortalığı kapladıkça yürekler merhamet hissinden mahrum kaldı. Ar ve zillet duygusuna kapılanlar kız çocuklarını diri diri toprağa gömer oldu.. Bu çok çirkin, elem verici ve fakat bir gerçek olan durum **Kur'an-ı Kerim**'de -Meâlen şöyle yer aldı: "... Ve o diri diri toprağa gömülen kız,

hangi günahı yüzünden öldürüldü diye sorulduğu zaman.." (2). Yine tehlikeli bir hal alan, doyumamama korkusuyla çocukları öldürme âdeti de Kur'an-ı Kerim'de şu âyetle yasaklanmıştır: "Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da sizi de biz besliyoruz. Onları öldürmek büyük günahdır" (3).

Erkek kardeş ve amca çocuklarına sahip çıkma gayreti kan davalarının yayılmasına yol açtı zira. Bir arap zâlim de olsa mazlum da olsa yakınlarına yardımcı olmazsa toplum tarafından kıvranırdı. Öte yandan reislik ve şeref hususunda da kabileler birbiriyle rekabet ederlerdi. Zaman zaman bu rekabet yüzünden şiddetli düşmanlıklar çıkmış çok kan dökülmüştür. **Evs ile Hazrec, Abs ile Zübeyn ve Hudar ile Rabîa** arasındaki düşmanlıklar bu kabildendir.

Cahiliye devrinde Arap kabileleri arasında, yarımadanın verimli bölgelerini ele geçirmek, su kaynaklarına ulaşmak ve kabile başkanı olmak gibi maksatlarla meydana gelen çarpışmalar "**Eyyâmü'l-Arab**" (Araplar arasında meydana gelen olay ve savaşların yapıldığı günler) adını almıştır (4).

Arapların dini durumu hakkında ki târihi bilgiler berrak olmamakla beraber, mevcut malûmât bu insanların çoğunun putperest olduğunu göstermektedir. Yarımada da puta tapma inancının yanında diğer din ve mezhepler de vardı. Bu dinlerden biri **Sâbiilik**'tir ki, mensupları yıldızlara ve gök cisimlerine taparlardı. Bu din **Yemen** bölgesinde, **Harran** ve **Irak**'ın yukarı kesimlerinde yayılmıştı. Diğer bir din de **Zerdüşizm** idi. Bunlar **hayır ilâhı** (Nur) ve **şer ilâhına** (zulmet) inanırlardı. Ateşe tapma şeklinde kendini gösteren bu inanç biçimi eski İranlıların nebi Zerdüş'te nisbet edilir. Öte yandan arapların putperest olmalarına rağmen, **Allah'a** inandıklarını ve putlara da kendilerini **Allah'a** yaklaştırmaları için ibâdet ettiklerini öğreniyoruz (5). Ayrıca Araplar arasında **Yahûdilik** ve **Hristiyanlık** da yayılmıştı. Sayıları az da olsa bu sayılan din ve mezheplerle tatmin olmayan kimseler de vardı. Bunlar "**Hanîf**" adı verilen ve insanları hayır ve şer amelileri sebebiyle hesaba çekecek tek bir ilâhın varlığını kabul ederek ölümden sonra dirilmeye inanıyorlardı. Onlar, insanları putlara ibadeti, kumar, içki ve kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesi gibi vahşice ve câhilce işleri, bırakmaya çağırıyorlardı. Denilebilir ki bunlar, o devirde artık asliyetini kaybetmiş durumda bulunan **Yahûdilik** ve **Hristiyanlık**'tan kalabilen hakikat parıltılarından nasib alan kimselerdi.

Bu hanîflerden biri **Hz. Hatice**'nin amcasının oğlu **Varaka b. Nevfel**'di. Hz. Hatice kendisine Rasulullah (S.A.V.)'e ilk vahyin gelişini haber verince efendimize hitaben; "Keşke kavmin seni yurdundan çıkaracağı zaman genç olsaydım" demiş sonra da "Senin dine davet ettiğin günlerine ulaşsam bütün gücümle yardım ederim" diye ilâve etmişti (6).

Diğer milletlerin edebiyatlarının oluşmasında tesiri görülen sebep ve şartlar Arap edebiyatı hakkında da, kendi hususiyeti içinde, müessir olduğu görülür.

Arapların üzerinde yaşadıkları coğrafi yapı, ictimâî ve dini durumları, karşılaştıkları savaşlar Arap edebiyatında tecellî eder. Bütün bu durumlar araplar arasında erbâb-ı hikmeti, cömertleri, kahramanları, savaşçıları, şâirleri ortaya çıkardı. Şiirde kahramanlık ve övgü ifâdeleri çoğaldı. Her kabilenin her batnında gâlip tarafın zaferini tavsis için çeşitli şâirler yetişti.

Arap edebiyatının gelişmesine tesir eden âmillerden biri de hiç şüphesiz meşhur panayırlardı. Bunların en meşhuru **Sûk-ı Ukâz**'di. (7)

Yarımadada kurulan bu panayırlar aynı zamanda şairin hünerini gösterdiği yerlerdi. Buralarda topluluk karşısında okunan ve itibar gören şiirler meşhur olurlardı. Bunlardan yedisi altın mürekkeple yazılıp Kabe duvarına asıldığı için **el-Muallakâtu's-seb'ü** (yedi askı) adını almıştı. Muallaka şâir'leri şunlardır: **İmru'ul-Kays, Tarife, Zuheyr, Lebîd, Amr b.Külsüm, Antere, el-Haris b.Hiliza**. Bazıları son ikisinin yerine **Nabiğa** ve **A'sa**'yı sayarlar. Bunlardan yalnız **Lebîd** müslüman olmuştur (8).

"Her kavmin mâzisinde olduğu gibi, Araplar da da kadim devirde şiir ile mûsikî arasında sıkı bir bağ vardı. İrticaken söylenen, yüksek sanat eserleri sayılmadıkları için unutulmaya mahkum olmuş ve bu sebeple çok eski numûnelerine sahip olamadığımız hıdâ'tar (deveci ezgileri), ninniler, ağıtlar, ilâhiler ve de şiir ve mûsike, ânî bir ilhamın iki kanadı olmuşlardır" (9)

Yazılı hale getirilmediği için eski devir Arap nesrinden çok az şey günümüze kadar gelebilmiştir. Bunlar bedevi çadırlarında anlatılan hikâyeler ve topluluklar karşısında yapılan bazı konuşmalardır. Bu konuşmaların (hutbe) en meşhurlarından biri **Kuss b.Sâide**'nin hutbesidir. O hutbenin tercümesini Ahmed Cevdet Paşa'dan okuyalım:

"Ey nâs! Geliniz, belleğiniz, ibret alınız. Yaşayan ölür, ölen fenâ olur. Yağmur yağar, otlar biter. Çocuklar doğar, analarının, babalarının yerini tutar. Sonra hepsi mahv olup gider. Vukuatın ardı arası kesilmez. Hemen birbirini vely eder (kovalar). Kulak tutunuz, dikkat ediniz! Gökte haber var, ibret alacak şeyler var. Yeryüzü bir ferş-i eyvan, gökyüzü bir yüksek tavan. Yıldızlar yürür, denizler durur. Gelen kalmaz, giden gelmez. Acaba vardıkları yerden hoşnûd olup da mı kalıyorlar, yoksa orada bırakılıp da uykuya mı dalyorlar? Yemin ederim, Allah'ın indinde bir din vardır ki, şimdi bulunduğunuz dinden daha sevgilidir ve Allah'ın bir gelecek peygamberi vardır ki, gelmesi pek yakın oldu. Gölgesi başınız üstüne geldi. Ne mutlu o kimseye ki, ona iman edip de o dahi ona hidayet eyleye. Vay o bedbahta ki, ona isyan ve muhalefet eyleye! Yazıklar olsun ömürleri gaflet ile geçen ümmetlere!

"Ey cemaat-i İyâd! Hani âbâ ve ecdad, hani müzeyyen kâşâneler ve taştan hâneler yapan Âd ve Semûd, hani dünya varlığına mağrur olup da kavmine: "Ben sizin en büyük rabbinizim", diyen Firavun ile Nemrûd? Onlar size nisbette daha zengin ve kuvvet ve kudretçe sizden efzûn (çok fazla) değil miydiler? Bu yer, onları değirmeninde öğüttü, toz etti, dağıttı. Kemikleri bile çürüyüp dağıldı. Evleri yıkılıp ıssız kaldı. Yerlerini, yurtlarını şimdi köpekler şenlendiriyor. Sakın onlar gibi gaflet etmeyin, onların yoluna gitmeyin. Herşey fânidir. Bâki ancak Cenâb-ı Hak'tır ki, birdir, şerik ve naziri yoktur. Tapacak ancak O'dur. Doğmamış, ve doğurmamıştır. Evvel gelip geçenlerde, bize ibret alacak şey çoktur. Ölüm ırmağının girecek yerleri var, ama çıkacak yeri yoktur. Büyük, küçük hep göçüp gidiyor. Giden geri gelmiyor. Cezmettim (kat'i hüküm verdim) ki, ömmeye olan bana da olacaktır." (10)

Asrı Saâdet öncesi Arap edebiyatının Son durumu için nihayet denilebilir ki, Hz. İsâ (A.S.) ile gelen nübüvvet nurunun ışık huzmesi artık iyice zayıflamış; o güneşin batması yaklaşmıştı ki, âleme yeni bir güneş doğsun...

(1) Mehmed Fehmi, Tarih-i Edebiyat-ı Arabiyye, İstanbul, 1332, s.236-7, 453; Şevki Dayf, el-Asru'l-Câhilî, Kahire, 1976, s. 38-9.

(2) Tekvîr sûresi, 8-9.

(3) İsrâ sûresi, 31.

(4) Hasan İbrahim Hasan, Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi, (Tercüme: İsmail Yiğit ve diğerleri), Kayıhan yayınevi, İstanbul, 1985, I, 74, 86-88.

(5) Zümer sûresi, 3.

(6) Hasan İbrahim Hasan, a.g.e. I, 92 vd.

(7) Mehmet Fehmi, a.g.e. s.92

(8) Clement Huart, Arab ve İslâm Edebiyatı, (Çeviren: Cemal Sezgin), Ankara, tsz. s.17; Şerafeddin Yalıtıkaya, Yedi Aski, İstanbul, 1985, s.6

(9) Nihad M. Çetin, Eski Arap Şiiri, İstanbul Ün.Yayımlarından No: 1727, İst.1973, s.58

(10) Ahmed Cevdet Paşa, Kısas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefa, İst. 1966, I, 61-62.

Devam Edecek

NE DEDİLER?

V

İsmet ÖZEL
Şair-Yazar

İSLÂMİ EDEBİYAT: İslâmî Edebiyatı nasıl yorumlayıp değerlendiriyorsunuz? Yani genel edebiyat çerçevesi içinde özel olarak İslâmî Edebiyat mı yoksa müstakil bir edebiyat mıdır?

İSMET ÖZEL: Yaşadığımız dünyada edebiyat alanı içinde hesaba katabileceğimiz ürünlerin, İslâmî, gayri İslâmî, sosyalist, anti-sosyalist, burjuva, reaksiyoner gibi isimlerle anılmasını ve böyle etiketlenmesini bir kere yerinde bulmuyorum. Bu görüşler çerçevesinde bence İslâmî Edebiyat zaten başında bugün yaşadığımız dünyanın şartları göz önüne alınınca kullanımsız yerinde olmayan bir tabirdir. Ama müslümanların edebiyat alanındaki faaliyetleri söz konusu edilecek olursa o ayrı bir şeydir. Müslümanların nasıl bir edebiyatla iştigal edecekleri, neleri edebiyat olarak kendi değerlendirmeleri içine alacakları o ayrı bir şeydir. Yani bir toplum-

da edebiyat okur-yazar kesimi belli eğilimlerini fiiliyata döktüğü oranda gerçeklik sahibi bir şeydir. Bir edebiyatın varlığı için önce o toplumun niteliklerine bakmamız gerekir.

İSLAM EDEBİYAT: Böyle bir edebiyatın varlığını veya olabileceğini kabul ediyorsanız: Bu edebiyat hangi edebi türleri ihtiva etmektedir veya etmemelidir?

İsmet ÖZEL: Böyle bir edebiyatın yani müstakil bir İslâmî Edebiyatı, varlığını kabul etmediğim için ikinci soruya cevap veremiyorum.

İSLÂMİ EDEBİYAT: İslâmî Edebiyat sizce nasıl canlanıp gelişir.

İsmet ÖZEL: Bunu eğer birinci soruda sözünü ettiğim görüş doğrultusunda cevaplandırabilirsek yani İslâmî edebiyat değil de müslümanların edebiyat alanında giriştikleri işler olarak değerlendirirsek bunu yani, müslümanların edebiyat alanında yapacağı işleri genel olarak topluma bakış tarz-

larıyla kendi kaynaklarının değerlendiriş kaliteleriyle ve kendi müslümanlıklarını ciddiye alış biçimleriyle bağlantılı olarak hesaba katabiliriz. Ve genel gelişmenin bir parçası olarak anlıyabiliriz. Yani müslümanların edebiyat alanındaki seviyeleri onların politika alanındaki seviyelerinin bilime bakıştaki seviyelerinden ve hatta temel olarak kendi müslümanlıklarını ciddiye alış seviyelerinden ayrı olarak değerlendirilmez. Bu yüzden bu topyekün bir şeydir. Çok gelişmiş bir İslâmî Edebiyat ve çok aptalca yürütülen bir siyasi mücadele; bunlar yanyana yürütülebilecek işler değildir, benim görüşüme göre. Bu yüzden ancak belli üstün nitelikler göstermiş insanların izleyip yapılarına sahip çıktıkları bir ortamda müslümanların edebiyat alanında yaptıkları canlanıp gelişebilir.

Röportaj: Adil GÜLMEZ